

พระธาตุสำคัญในล้านช้าง : วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ และความสัมพันธ์กับผู้คนสองฝั่งโขง

Important Pagodas in Lan Xang : Analysis from Historical Buddhist Art

and The Relation with People in Basin of The Mekong River

ธีระวัฒน์ แสนคำ

อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง พระธาตุสำคัญในล้านช้าง : วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์และความสัมพันธ์กับผู้คนสองฝั่งโขง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้าง เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุสำคัญในล้านช้าง และเพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง

จากการศึกษาพบว่า เจดีย์สำคัญในลาว ได้แก่ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย พระธาตุหลวง เมืองนครหลวงเวียงจันทน์ และพระธาตุศรีโคดตะบอง แขวงคำม่วน เป็นเจดีย์ที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน มีการอ้างตำนานที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์จากกษัตริย์ในอาณาจักรล้านช้างมาโดยตลอดทำให้ลักษณะทางพุทธศิลป์ของพระธาตุสำคัญมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นพระเจดีย์ศิลปะล้านช้าง

พระธาตุสำคัญในล้านช้างแต่ละองค์ ล้วนแต่มีวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุสำคัญ วัฒนธรรมประเพณีที่มีความคล้ายคลึงกันคือ การจัดงานประจำปีมีสการพระธาตุ การเวียนเทียนรอบพระธาตุ การห่มผ้าพระธาตุ การพ้อนบูชาพระธาตุ การถวายเครื่องบวงสรวงและบนบาน ความเชื่อสำคัญที่ปรากฏ ได้แก่ ความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุที่เชื่อว่าจะสามารถดลบันดาลให้ผู้มากราบไหว้ขอพรได้สำเร็จดังต้องการ

วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุสำคัญนั้น ได้สะท้อนให้คุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงทั้งในด้านคุณค่าทางศรัทธาและคุณค่าทางสังคมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระธาตุสำคัญในล้านช้าง ตลอดจนการนำเสนอเรื่องราวและการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านความเป็นข้าโอกาสของพระธาตุสำคัญ

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์, พุทธศิลป์, พระธาตุ, ล้านช้าง

ABSTRACT

The research of “Important pagodas in Lan Xang : Analysis from historical Buddhist art and the relation with people in basin of the Mekong River” is a qualitative research, aimed to study on historical Buddhist art important pagodas in Lan Xang, study culture The beliefs and rituals of the Mekong River communities towards the major relics in Lan Xang and analyze the value and relationship of the important pagodas in Lan Xang to the community as a symbol of the power of the people in the Mekong River.

From the study, had found important pagodas in Lan Xang such as Phrathat Phanom in Nakhon Phanom province, Phrathat Phangpuan in Nong Khai province, Phrathat Luang in Vientiane and Phrathat Srikottabong in Khammouane is a pagodas with a long history. There are legendary references to the coming of the Buddha and was repaired by the king in the Lan Xang kingdom throughout. The pagoda's architectural style is unique in architecture, which is a pagoda in Lan Xang art.

Important pagodas in Lan Xang have culture beliefs and rituals of the Mekong River community towards the pagodas. The traditional culture is similar is annual pagodas, circular around the pagodas, cloth cover pagodas, dance sacrificial offerings and vows. The major beliefs are sacredness of the pagodas is believed to help the worshipers to bless.

Culture beliefs and rituals of the Mekong River community towards the important pagodas reflects the value and relationship of important pagodas in Lan Xang to the community as a symbol of the power of the people in the Mekong River. Both in the value of faith and social values appear in the ritual the important pagodas worship in Lan Xang. It also presents the story and builds the identity of the community through the enslavement of the important pagodas.

Keywords : history, Buddhist Art, Pagodas, Lan Xang

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อาณาจักรล้านช้างได้สถาปนาขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นปึกแผ่นมั่นคงอย่างแท้จริงในปี พ.ศ.1896 สมัยพระเจ้าฟ้างุ้มมีความรุ่งเรืองสลับกับความร่วงโรยต่อมาหลายสมัย ซึ่งยุคที่นับได้ว่าเป็นยุคทองของอาณาจักรล้านช้างคือรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.2091-2114) และรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ.2181-2238) หลังจากนั้นอาณาจักรล้านช้างก็เสื่อมอำนาจลงและแตกแยกเป็น 3 นครรัฐ คือ นครรัฐเวียงจันทน์ นครรัฐหลวงพระบาง และนครรัฐจำปาศักดิ์ และในปี พ.ศ.2321 ทั้ง 3 อาณาจักรก็ได้สูญเสียเอกราชแก่ราชอาณาจักรสยามในที่สุด (สิลา วีระวงส์, 2539 : 39-166) แต่บริเวณที่เป็นอาณาเขตของอาณาจักรล้านช้างเดิมยังถูกเรียกขานจนถึงปัจจุบันนี้ว่า “ดินแดนล้านช้าง” หรือ “เขตวัฒนธรรมล้านช้าง” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546 : 265-286)

นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มมีอำนาจเหนืออาณาจักรล้านช้าง และปกครองเมืองหลวงพระบางก็แผ่อำนาจปกครองหัวเมืองต่างๆ ตามลุ่มแม่น้ำโขงจนถึงเมืองโคตรบองหรือโคตรบูรณ (คือบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงจังหวัดนครพนม (ไทย)-แขวงคำม่วน (ลาว) ปัจจุบัน) ในสมัยหลังต่อมาอำนาจอาณาจักรล้านช้างก็ยังครอบครองดินแดน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะบริเวณแอ่งสกลนคร ซึ่งได้แก่กลุ่มจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม สกลนครและอุดรธาตินั้นพระมหากษัตริย์ล้านช้างได้สร้างศิวารักษ์ไว้จำนวนหนึ่ง ที่กล่าวถึงการทำนุบำรุงพุทธศาสนาในแถบนี้

ตลอดที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านกลางพื้นที่อาณาจักรล้านช้าง ได้มีบ้านเมืองใหญ่น้อยกำเนิดขึ้นตามหุบเขาและที่ราบลุ่มติดลำแม่น้ำโขง เช่น เมืองหลวงพระบาง เมืองไชยบุรี เมืองปากลาย เมืองเชียงคาน เมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงคุก เมืองปากห้วยหลวง เมืองนครพนม เมืองศรีโคตรบอง เมืองท่าแขก และเมืองจำปาศักดิ์ เป็นต้น ตามบ้านเมืองเหล่านี้ได้มีพระธาตุขึ้นเป็นปูชนียสถานประจำชุมชน และปรากฏกระจายอยู่ทั่วทั้งตลอดที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำโขง ทั้งพระธาตุขนาดเล็กที่มีความสำคัญในระดับชุมชนหมู่บ้าน และพระธาตุขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญในระดับเมืองหรือในระดับภูมิภาค (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546 : 124-159) ซึ่งล้วนแล้วแต่

มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และการท่องเที่ยวของอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงในปัจจุบัน เช่น พระธาตุพูสี เมืองหลวงพระบาง พระธาตุหลวง นครเวียงจันทน์ พระธาตุศรีโคตตะบอง แขวงคำม่วน พระธาตุอิงฮัง แขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร และพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย เป็นต้น

การที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับอำนาจเชิงศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อและจิตวิญญาณ (ยศ สันตสมบัติ, 2556 : 277-289) ทำให้พระธาตุหลายองค์ในดินแดนล้านช้างได้กลายเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์ มีพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางมาสักการะกราบไหว้ขอพรอยู่เสมอ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี พุทธศิลป์ ความเชื่อ วัฒนธรรมและพิธีกรรมที่เกิดจากความศรัทธาของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุเหล่านั้น อันแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ในดินแดนล้านช้างมีพระธาตุที่มีความสำคัญกระจายอยู่ทั่วทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงในเขตประเทศลาวและไทย ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี พุทธศิลป์ ความเชื่อ วัฒนธรรมและพิธีกรรมที่เกิดจากความศรัทธาของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุเหล่านั้น อันแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของพระธาตุสำคัญในล้านช้างดังกล่าวว่าสมควรศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบ เพราะที่ผ่านมาเรื่องพระธาตุในล้านช้างมีการจำกัดอยู่เพียงการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมถึงด้านความเชื่อ วัฒนธรรม และการวิเคราะห์คุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง หากจะมีก็เป็นเฉพาะบางพระธาตุเท่านั้น ไม่ครอบคลุมถึงพระธาตุสำคัญในล้านช้างทั้งหมด

และผลการศึกษาจะเป็นแนวทางการพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางพระพุทธ ศาสนาและวัฒนธรรม ให้มีความสอดคล้องกับกระแสการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมที่กำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ถือเป็น การกระตุ้นการท่องเที่ยวและกระจายรายได้ไปยังชุมชนต่างๆ ในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงเขตลาวและไทย ตลอดจน ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และตระหนักถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ โบราณคดี พุทธศิลป์ ความเชื่อ วัฒนธรรมและพิธีกรรมที่เกิดจากความศรัทธาของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุเหล่านั้น อันแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นการสอดคล้องการท่องเที่ยวในภูมิภาคที่จะเกิดขึ้นหลังการก้าวสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปลายปี พ.ศ.2558 เพราะพระธาตุสำคัญของล้านช้างส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งจะมีความได้เปรียบทั้ง เส้นทางคมนาคมติดต่อถึงการโดยสะดวก และมีความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมระหว่างกันด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้าง
2. เพื่อศึกษาวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุสำคัญในล้านช้าง
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาประวัติความเป็นมาทางหนังสือ งานวรรณกรรม งานวิจัย คำบอกเล่า หรือจากเอกสาร หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี ความเป็นมาในมิติต่างๆ วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมของพระธาตุสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยความร่วมมือของพระสงฆ์ ประชาชน นักวิชาการ นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีที่เกี่ยวข้อง

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ ในการวิจัยครั้งนี้ มีข้อจำกัดในการวิจัยในเรื่องงบประมาณที่ได้รับจำนวนจำกัด รวมทั้งระยะเวลาในการทำการวิจัยมีระยะเวลาจำกัด ในขณะที่พระธาตุสำคัญในล้านช้างนั้นมีจำนวนหลายองค์ ทำให้ไม่สามารถทำการศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้าง วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม ของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุสำคัญในล้านช้าง ตลอดจนวิเคราะห์คุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุ สำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงได้อย่างครอบคลุมได้

ทำให้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเลือกพระธาตุสำคัญและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมรอบแหล่งที่ตั้งพระธาตุสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว จำนวน 4 องค์ ได้แก่

- (1) พระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
- (2) พระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย
- (3) พระธาตุหลวง นครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
- (4) พระธาตุศรีโคตตะบอง แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยทั้งในเชิงเอกสารและการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย การศึกษาในเชิงเอกสาร สัมภาษณ์และสังเกต เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาของพระธาตุสำคัญในล้านช้าง จากหนังสือ งานวรรณกรรม งานวิจัย และพิธีกรรม

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประชาชนที่มีวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับพระธาตุสำคัญในลุ่มแม่น้ำโขง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

- (1) แบบสำรวจพระธาตุสำคัญในล้านช้าง
- (2) แบบสัมภาษณ์ประชาชนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา พุทธศิลป์ วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมของชุมชนเกี่ยวกับพระธาตุสำคัญในลุ่มแม่น้ำโขง

(3) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อตรวจสอบข้อมูลความเป็นมาของประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเกี่ยวกับพระธาตุสำคัญในลุ่มแม่น้ำโขง

(4) การประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

(1) การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อศึกษาความเป็นมาของพระธาตุ วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม ของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขง

(2) ประชุมกลุ่มย่อย เพื่อตรวจสอบข้อมูลความเป็นมา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเกี่ยวกับพระธาตุสำคัญในลุ่มแม่น้ำโขง และหาข้อสรุปร่วมกัน

(3) จัดทำการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความ สัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญใน ล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอข้อมูล ใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่อให้เห็น ประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์และความสำคัญของพระธาตุแต่ละองค์ ตลอดจนวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม ของชุมชนเกี่ยวกับพระธาตุสำคัญในลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยง เป็นเหตุเป็นผลกับเนื้อหา ที่นำเสนอ พร้อมเสนอความเห็นเพิ่มเติมของผู้เขียนในการเรียบเรียง

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พระธาตุสำคัญในล้านช้าง : วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์และความสัมพันธ์กับผู้คนสอง ฝั่งโขง ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ ประชุมระดมความคิดเห็น และการสังเกตจากการลงพื้นที่ภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1 พระธาตุพนม

พระธาตุพนมเป็นพระธาตุที่มีความสำคัญสูงสุดของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุพนม รววิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม องค์พระธาตุพนมเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ที่มีเรื่องราวผูกพัน กับตำนานทางพุทธศาสนาเช่นเดียวกับเจดีย์สถานหลายแห่ง เรื่องราวอันเป็นที่มาของพระธาตุพนมปรากฏอยู่ใน “ตำนานอุรังคธาตุ” ซึ่งแต่งขึ้นในท้องถิ่น เพื่อยกย่องปูชนียสถานแห่งนี้ว่ามีความสำคัญอย่างสูง ตำนานเรื่องนี้เล่าว่า พระพุทธองค์ได้เสด็จมายังดินแดนแถบลุ่มน้ำโขง ขณะประทับอยู่ที่หนองน้ำคันแทเสื่อน้ำ ทรงมีพุทธทำนายว่าที่นี่ จะเกิดเป็นบ้านเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งต่อมาก็คือนครเวียงจันทน์ จากนั้นได้เสด็จไปประทับรอยพระบาทไว้หลายแห่งริมแม่น้ำโขง เช่น โพนฉิน พระบาทเวินปลา เมื่อเสด็จไปบิณฑบาตที่เมืองศรีโคตรบูร ทรงแวะพักใต้ต้นรังแห่งหนึ่งในเขตลาว ที่นั่นจึงได้ชื่อว่าพระธาตุอิงฮัง (รัง) จากนั้นได้ไปประทับที่ “ภูเก้าพร้าว” มีพุทธทำนายว่าพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จะถูกนำมาบรรจุไว้ที่นี่ รวมไว้กับพระบรมสารีริกธาตุของพระอัสสสิพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ ซึ่งนำมาบรรจุไว้ก่อนแล้วตามพุทธประเพณี

กระทั่งเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะเป็นผู้ถวายเชฐพระบรมสารีริกธาตุส่วนไหปลาร้า หรือ “พระอุรังคธาตุ” มายังภูเก้าพร้าว เมื่อ พ.ศ.8 พระยาจากแคว้นต่างๆ ที่อยู่โดยรอบ ซึ่งประกอบไปด้วยพระยาสุวรรณภิงคาร ครองเมืองหนองหารหลวง พระยาคำแดง ครองเมืองหนองหารน้อย พระยาจุลนิพนธ์มหัทธ ครองแคว้นจุลนิ พระยาอินทปญฺญนคร ครองเมืองอินทปญฺญนคร พระยานันทเสน ครองเมืองศรีโคตรบูร เมื่อท้าวพระยาเหล่านี้ ทรงทราบเรื่อง จึงร่วมกันก่อสร้าง “อุบมุง” หรืออุโมงค์รูปเตาสี่เหลี่ยม เพื่อบรรจุพระอุรังคธาตุ แล้วถวายสิ่งของที่มีค่าบรรจุไว้ภายในเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา (พระเทพรัตนโมลี, 2505 : 1-80 ; อุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนม, 2521 : 1-107)

จากนั้นก็ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่ากษัตริย์ล้านช้างหลายพระองค์มีความนับถือต่อองค์พระธาตุพนมเป็นอย่างมาก โดยแต่ละพระองค์มักโปรดฯ ให้ทำนุบำรุงองค์พระธาตุพนมอยู่เสมอ เช่น สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชและพระยาสุริยพงศาธรรมิกราช นอกจากนี้ยังมีพระมหาเถระรูปสำคัญ คือเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก ซึ่งเป็นพระสงฆ์ผู้คนสองฝั่งโขงต่างศรัทธาก็คือเป็นผู้หนึ่งที่มาบูรณะพระธาตุพนม

องค์พระธาตุพนมได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง ดังนั้นการวิเคราะห์ศึกษาลักษณะทางพุทธศิลป์ขององค์พระธาตุพนมจึงต้องอาศัยลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เห็นอยู่ในปัจจุบันเป็นหลัก และวิเคราะห์ประกอบกับหลักฐานข้างเคียงเพื่อศึกษาลักษณะทางพุทธศิลป์ของพระธาตุพนมในอดีตด้วย

ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุพนมที่เห็นในปัจจุบัน แบ่งเป็นสองส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ ส่วนเรือนธาตุ บางท่านเรียกส่วนนี้ตามตำนานอุรังคธาตุว่า “อุบมุง” มีลักษณะเป็นห้องทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีประตูทั้งสี่ทิศ (คาดว่าประตูของพระธาตุองค์ดั้งเดิมสามารถเปิด-ปิด และเข้าไปภายในได้ ปัจจุบันประตูทั้งสี่ถูกสร้างใหม่ให้กลายเป็นประตูปิดตัน ไม่สามารถเข้าไปภายในได้) นอกจากนี้ ยังประดับด้วยซุ้มและเสา ที่น่าสนใจคือเสาติดผนังที่ทำด้วยอิฐอยู่ทั้งหมดทั้งสี่ มีการสลักเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาและรูปบุคคลกำลังขี่สัตว์พาหนะ เช่น ช้าง ม้า และถืออาวุธอยู่ ส่วนบริเวณเหนือห้องเรือนธาตุขึ้นไปยังมีเรือนธาตุจำลองซ้อนขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2554 : 82)

ส่วนยอดทรงบัวเหลี่ยมยอดบัวเหลี่ยมนี้ถือเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ และแพร่หลายของเจดีย์ในศิลปะล้านช้าง กล่าวคือเป็นทรงคล้ายดอกบัวตูม แต่เป็นสี่เหลี่ยม ยึดสูงขึ้น ด้านบนสุดต่อด้วยยอดแหลม รูปแบบเช่นนี้พบในศิลปะล้านช้างมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 22 (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2557 : 42-44) ส่วนผิวของบัวเหลี่ยมนั้น เดิมในภาพถ่ายเก่ามีการทำลวดลายเป็นลายดอกไม้ร่วง แต่หลังจากการปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ.2483 จึงได้เปลี่ยนเป็นลายก้านต่อดอก คล้ายพุ่มบายศรี ซึ่งน่าจะหมายถึงการทำรูปดอกไม้เพื่อถวายการบูชาแด่พระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ภายในนั่นเอง

ส่วนงานบุญของชาวบ้านสองฝั่งโขงอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับศรัทธาที่มีต่อองค์พระธาตุพนมในปัจจุบัน ได้แก่ งานนมัสการพระธาตุพนมในเดือนสาม ซึ่งบรรดาพุทธศาสนิกชนจะเดินทางมาเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุพนมแล้วทำบุญตักบาตรเพื่อต่ออายุ เชื่อกันว่าหากได้ทำเช่นนี้ติดต่อกัน 7 ปี จะได้ขึ้นสวรรค์ไปเป็นลูกขององค์พระธาตุพนม รวมทั้งหากนึกคิดสิ่งใดที่ติงามก็จะได้ตามใจปรารถนา (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2554 : 78) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระธาตุพนมที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขงได้เป็นอย่างดี

งานนมัสการพระธาตุพนมนี้เป็นงานใหญ่ประจำปีของชุมชน มีผู้คนจากทุกสารทิศไม่เว้นแม้แต่คนจากฝั่งโขงที่อยู่ทั้งใกล้และไกลพากันมาไหว้บูชาองค์พระมหาธาตุกันล้นหลาม พร้อมกับการแสดงมหรสพสมโภช เช่น การฟ้อนรำถวายพระบรมสารีริกธาตุด้วย และแม้จะพ้นงานเทศกาลนี้ไปแล้ว ผู้คนทั้งชาวไทยและพม่าเนื่องจากฝั่งลาวก็ยังมักเดินทางมาราบไหว้องค์พระธาตุพนมอยู่เสมอ ในฐานะที่เป็นพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญในดินแดนแถบนี้ (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2554 : 78) ในงานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีนั้น จะมีพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นการบูชาต่อองค์พระธาตุพนมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธาตุพนม มีพิธีกรรมสำคัญ คือ

พิธีอัญเชิญพระอุปคุตจากสะดือทะเล (แม่น้ำโขง) หมายถึงการประกอบพิธีกรรมอาราธนา อัญเชิญพระอุปคุตมารับรักษาคู่มือของงานนมัสการพระธาตุพนมให้ปลอดภัยจากภัยพิบัติต่างๆ พระเถระอุปคุตเป็นชื่อเรียกตามภาษาชาวบ้าน เมื่อเข้าโอกาสพระธาตุพนมมารวมกันที่น้ำาริมเขื่อนแล้วจะมีการอัญเชิญพระอุปคุตขึ้นมาจากน้ำแล้วตั้งขบวนแห่ไปยังพระธาตุพนม ถึงหน้าวัดพระธาตุพนม แห่รอบองค์พระธาตุพนม 3 รอบ จึงอัญเชิญพระอุปคุตประดิษฐานหน้าพระประธานหอพระแก้ว

พิธีบวงสรวงพระธาตุพนม พิธีบวงสรวงนี้ถือเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ท่านโบราณคณาจารย์ได้กระทำ เพื่อเป็นการยอมรับนับถือท่านผู้มีพระคุณยิ่งใหญ่ในชีวิต มีพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ พระปัจเจกพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ พระอริยสงฆ์สาวก เทพไท้เหวา คุณบิดามารดา อาจารย์ ทุกๆ ชาติ รวมทั้งพระภูมิเจ้าที่ ท่านท้าวจาดูมหาราชทั้ง 4 ท่านพระยา ยมราช เคารพท่านผู้เป็นใหญ่ในทั้ง 3 โลก และพญานาคทั้ง 7 ตน จุดประสงค์ของการบวงสรวงตั้งจิตอธิษฐานอัญเชิญท่านผู้เป็นใหญ่ เสด็จมาตามที่เราตั้งใจอัญเชิญด้วยความเคารพนับถือด้วยใจจริง เพื่อขอให้ท่านช่วยเหลืองานใหญ่ๆ

พิธีถวายเงินค่าหัวและข้าวพืชภาคของลูกหลานข้าโอกาสพระธาตุพนม พิธีถวายเงินค่าหัวและข้าวพืชภาคของลูกหลานข้าโอกาสพระธาตุพนม ในอดีตเป็นประเพณีของวัดมีหน้าที่เพาะปลูกพืชผัก ผลไม้ ในที่ดินที่เชื่อว่าเคยเป็น “นาจันทน์” ถวายวัด เรียกว่า “เสียค่าพืชภาค” และถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อรักษาความสะอาดและปฏิสังขรณ์วัด

พระธาตุพนม รวมทั้งเสียเงินทำนุบำรุงวัดประจำปี เรียกว่า “เสียค่าหัว” ปัจจุบันได้แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปที่เคารพศรัทธา เชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ ต้องศรัทธาพระธาตุพนม และมีความเชื่อว่าตนเป็นข้าโอกาสพระธาตุพนม (มาลินี กลางประพันธ์ และคณะ, 2555 : 187-189)

พิธีแห่กองบุญบูชาพระธาตุพนม พิธีแห่กองบุญนั้นถือเป็นหัวใจของพิธีกรรมบูชาพระธาตุพนม ในงานประจำปีนมัสการพระธาตุพนม ซึ่งพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมงานนมัสการพระธาตุพนม ต้องประกอบพิธีแห่กองบุญบูชาพระธาตุพนมจึงจะถือว่าได้มาร่วมพิธีกรรมบูชาพระธาตุพนมอย่างแท้จริง

พิธีแห่ผ้าห่มพระธาตุพนม พิธีแห่ผ้าห่มองค์พระธาตุถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องบูชาพระธาตุอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งผู้ใดมีโอกาสได้ถวายผ้าห่มองค์พระธาตุพนมถือว่าได้ทำบุญกับพระพุทธเจ้าโดยมีความเชื่อว่า ได้ถวายผ้าให้แก่พระพุทธเจ้านั่นเอง และอานิสงส์ของการถวายผ้าห่มองค์พระธาตุพนม เป็นการสร้างความอบอุ่น ร่มเย็นเป็นสุขของครอบครัว และเป็นการอุทิศให้เจ้ากรรมนายเวรโดยการเขียนชื่อของสมาชิกในครอบครัวลงบนผ้าทางวัดก็จะนำผ้าไปห่มพระธาตุพนมให้ แล้วผ้าที่ห่มพระธาตุพนมแล้วทางวัดได้นำมาใช้เป็นผ้ายันต์พระธาตุโดยตัดเป็นผืนเล็กๆ ให้พุทธศาสนิกชนบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และครอบครัว

การพ่อนบูชาพระธาตุพนม พิธีกรรมบูชาพระธาตุพนมประจำปีแต่โบราณกาลเรียกว่างานบุญเดือนสามหรืองานบุญพระธาตุ เป็นงานที่สำคัญ และใหญ่โตมาก เกี่ยวกับการพ่อนบูชาพระธาตุพนม พบว่ามีทั้งหมด 7 ชุด ได้แก่ (1) พ่อนหางนกยูง, (2) พ่อนภูไทเรณูนคร, (3) พ่อนไถญ้อ, (4) พ่อนตำนานพระธาตุพนม, (5) พ่อนศรีโคตรบูร, (6) พ่อนขันหมากเบ็ง และ (7) พ่อนอีสานบ้านเฮา ผู้พ่อนทุกชุดจะพ่อนร่วมกันเป็นชุดปิดการแสดงที่ตระการตา ความเชื่อเรื่องการพ่อนบูชาพระธาตุพนมประจำปีจึงเป็นศรัทธาบรรดาข้าโอกาสรวมพลังสามัคคีแสดงออกเป็นพุทธบูชาในพิธีแห่กองบุญเดือนสามของทุกปี

ปัจจุบันงานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีมีการจัดงานเป็นเวลา 9 วัน 9 คืน โดยจะเริ่มจากวันขึ้น 8 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 ในช่วงงานนมัสการพระธาตุพนมจะมีพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวลาวทั่วทุกสารทิศเดินทางมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก นอกจากพิธีกรรมดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอให้ทราบแล้ว ช่วงกลางคืนยังมีพิธีเวียนเทียน พิธีเจริญพระพุทธมนต์ มีมหรสพสมโภชตลอดทุกคน ส่วนใหญ่ก็จะเป็นหมอลำเรื่องต่อกลอนและการแสดงทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ยังมีพิธีบนบานพระธาตุและพิธีแก้บนพระธาตุซึ่งเป็นรูปแบบการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่ออ้อนวอน ร้องขอต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ขอให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตในองค์พระธาตุ ช่วยลดบันดาลสร้างเสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิต ตามแต่ผู้ที่มาบนบานต้องการด้วยความเชื่อว่ามีผีอารักษ์ หรือมีเทพที่อารักข้องค์พระธาตุ บ้างก็มาทำพิธีทำนมนต์โดยอาศัยบารมีจากองค์พระธาตุ บ้างก็มีการจุดธูปเทียนเพื่อบอกกล่าวต่อพระธาตุให้ช่วยเหลือเมื่อประสบความสำเร็จสมเจตนารมณ์ที่ได้บนบานไว้ก็จะต้องมาแก้บน ซึ่งเรียกว่า “การปงพระธาตุ” ส่วนใหญ่การประกอบพิธีกรรมการบนพระธาตุ และการปงพระธาตุ หรือการแก้บนพระธาตุ จะมีผู้นำในการกล่าวซึ่งเป็นผู้อาวุโสในท้องถิ่น ที่มีชื่อเรียกว่า “จ่า” มาประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติกับมนุษย์ หรือผีอารักษ์ หรือมีเทพที่อารักข้องค์พระธาตุ (วิริยยุทธ เลิศพลสถิต, 2559 : 35)

2 พระธาตุบังพวน

พระธาตุบังพวนเป็นพระธาตุที่มีความสำคัญสูงสุดของผู้คนในฝั่งขวาลุ่มแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดหนองคาย และใกล้เคียง ตั้งอยู่ภายในวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย พระธาตุบังพวนก่อสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัด พบประวัติในตำนานอุรังคธาตุ กล่าวว่า สมัยพระยาจันทบุรีครองนครเวียงจันทน์ (ไม่ปรากฏศักราช) ได้ตรัสสั่งให้หมื่นกลางโฮงเป็นเจ้าเมืองเวียงคุก และในครั้งนั้นพระกัศสปะเถระได้นำพระอุรังคธาตุจากประเทศอินเดียมาประดิษฐานที่ภูเก้าพร้าว โดยมีสามเณร 3 องค์ติดตามมาด้วย และมาพำนักพัก

อาศัยที่หนองกกใกล้ภูหลวง วิปัสสนาบำเพ็ญเพียรจนได้บวชเป็นพระภิกษุและเป็นพระอรหันต์ทั้ง 3 องค์ ซึ่งต่อมา พระอรหันต์ทั้งสามได้ชักชวนบรรดาพระโอรส 5 องค์ของเจ้าเมืองในอาณาบริเวณนี้ออกผนวช และบรรลอรหันต์ทุกพระองค์ ภายหลังพระอรหันต์ทั้ง 8 ได้เดินทางไปอินเดีย และนำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า 45 องค์กลับมา โดยลูกศิษย์ทั้ง 5 ได้รับมอบหมายจากอาจารย์ทั้ง 3 ให้นำพระธาตุดังกล่าวไปประดิษฐานยังสถานที่ต่างๆ ได้แก่ พระธาตุหัวเหน่า 29 องค์ ให้ประดิษฐานที่ภูหลวง พระธาตุผาพระบาท 9 องค์ ประดิษฐานที่เมืองหล้าหนองคาย พระธาตุเขี้ยวผาง 7 องค์ แบ่งไปประดิษฐานที่เวียงจันทน์ 3 องค์ และที่หอแพ 4 องค์ เมื่อสำเร็จ พระอรหันต์ผู้เป็นอาจารย์ก็กลับคืนอินเดีย ฝ่ายพระยาจันทบุรีได้ทราบความจากหมื่นกลางโง่งว่าพระอรหันต์อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาก็ปัตติยนิดี ใคร่อยากได้พระบรมสารีริกธาตุมาสถิตไว้ให้คนเคารพ จึงขอนำเอาพระบรมสารีริกธาตุหัวเหน่ามาประดิษฐานที่ภูหลวง สร้างพระเจดีย์ธาตุบังพวนขึ้นประดิษฐานพระบรมธาตุดังกล่าว (พระเทพรัตนโมลี, 2505 : 63-68)

ขณะเดียวกัน จากหลักฐานการขุดแต่งในคราวที่พระธาตุบังพวนล้มเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2513 พบว่า มีการก่อสร้าง 3 สมัย คือฐานเดิมเป็นศิลาแลง ชั้นที่สองก่ออิฐครอบขึ้นแรก และต่อมาระยะที่สามมีการสร้างขยายใหญ่ขึ้นเป็นเจดีย์ทรงปราสาทตามรูปแบบที่นิยมในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช ดังปรากฏจากภาพถ่ายเก่า ก่อนการล้มลงของพระธาตุ (ดารา สุจฉายา, 2555 : 14)

นอกจากนี้ ยังพบพระพุทธรูปเงินและบุทองกับโบราณวัตถุอื่นๆ อีกหลายร้อยชิ้น ในจำนวนพระพุทธรูปที่พบ มี 4 องค์ ที่มีจารึกและระบู้ศักราช คือ พ.ศ.2118, 2150, 2158 และ 2167 โดยเฉพาะองค์ที่มีศักราช 2167 นั้นกล่าวถึงพระเจ้าตาและอ้างถึงพระโพธิสารราชมีพระราชโองการให้นำมาไว้ในพระธาตุบังพวน พระเจดีย์ศรีสัตตมหาสถาน และต่อมา พ.ศ.2167 ตรงกับสมัยพระวรวงศ์มหาธรรมิกราชได้มาบูรณะพระธาตุและบรรจุพระพุทธรูปเข้าไปใหม่ในชั้นหลัง อันบอกให้รู้ว่าการสร้างพระธาตุบังพวนคงสร้างในสมัยพระโพธิสารราช

พระธาตุบังพวนองค์ปัจจุบันได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่โดยกรมศิลปากร แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2521 โดยยึดตามรูปทรงศิลปกรรมตามรูปแบบเดิมก่อนที่องค์พระธาตุจะพังทลาย เป็นพระเจดีย์ทรงปราสาท หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทรงปราสาทยอด” ถือเป็นพระเจดีย์อีกแบบหนึ่งที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ของลาว พระเจดีย์แบบนี้มีลักษณะเด่นที่สังเกตได้ง่าย คือที่ “เรือนธาตุ” จะมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูป เหนือเรือนธาตุเป็นองค์ระฆังสี่เหลี่ยม และมียอดแหลม

ส่วนเรือนธาตุประกอบด้วยฐานบัวลาดย่อมุมไม้ยี่สิบ ตามมุมประดับบัวเข้าพรหมหรือบัวอนแบบล้านช้าง 3 ชั้นรองรับเรือนธาตุ เรือนธาตุจะมีซุ้มจระนำทั้ง 4 ด้าน ตรงกลางทำเป็นประตูหอคอก มีลักษณะคล้ายอาคารส่วนปราสาท น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพระเจดีย์ทรงปราสาทยอดในศิลปะล้านนา

ส่วนองค์ระฆังจะรวมส่วนยอดไว้ด้วย องค์ระฆังเป็นทรงสี่เหลี่ยม น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพระเจดีย์เพิ่มมุมในศิลปะอยุธยา ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังสี่เหลี่ยมของล้านช้างตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา มีปล้องไฉนตามแบบพระเจดีย์ทั่วไป แตกต่างจากพระเจดีย์ทรงระฆังสี่เหลี่ยมของล้านช้างที่ไม่นิยมทำปล้องไฉน

รูปแบบพุทธศิลป์ขององค์พระธาตุบังพวนยังทำตามระเบียบของพระเจดีย์ทรงระฆังที่พบโดยทั่วไป แต่องค์ระฆังปรับเปลี่ยนจากกลมมาเป็นสี่เหลี่ยม คาดว่าพระเจดีย์แบบพระธาตุบังพวนนี้คงเกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างศิลปะอยุธยากับล้านนาเข้าด้วยกัน ทั้งนี้ เนื่องจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุบังพวน ตามหลักฐานที่ปรากฏเคยประทับอยู่ที่ล้านนา จึงน่าจะทำให้พระองค์ทรงได้รับแนวความคิดทั้งด้านคติและงานศิลปะไปจากล้านนาไม่น้อย ดังจะเห็นได้จากการสร้างพระธาตุบังพวนที่ยังคงกลิ่นอายของศิลปะล้านนาอยู่ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555 : 80-81)

พระธาตุบังพวนเป็นพระธาตุเก่าแก่องค์หนึ่งในลุ่มแม่น้ำโขง พุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำโขงให้ความเคารพศรัทธาและมีการจัดงานนมัสการพระธาตุบังพวนขึ้น ในช่วงวันเพ็ญเดือน 3 ซึ่งจะมีพุทธศาสนิกชนจากสองฝั่งแม่น้ำโขงมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ในงานนมัสการพระธาตุบังพวนประจำปีนั้น ปัจจุบันทุกวันเพ็ญเดือน 3 ของทุกปีประชาชนในตำบลพระธาตุบังพวนจำนวน 12 หมู่บ้าน จะร่วมใจกันจัดงานเทศกาลนมัสการพระธาตุบังพวน 5 วัน 5 คืน พร้อมกับการงานนมัสการพระธาตุพนม งานนมัสการพระธาตุบังพวนจะมีพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นการบูชาต่อองค์พระธาตุบังพวน ซึ่งมีพิธีกรรมสำคัญ คือ

พิธีอัญเชิญพระอุปคุตจากสะดือทะเล หมายถึงการประกอบพิธีกรรมอาราธนา อัญเชิญพระอุปคุตมารักษาคุ้มครองงานนมัสการพระธาตุบังพวนให้ปลอดภัยจากภัยพิบัติต่างๆ พระอุปคุตเป็นชื่อเรียกตามภาษาชาวบ้าน จะมีการอัญเชิญที่ท่าน้ำริมฝั่งหนองหลวงแล้วจะมีการอัญเชิญพระอุปคุตขึ้นมาจากน้ำ มาประดิษฐานหอพระใกล้กับองค์พระธาตุบังพวน

พิธีบวงสรวงพระธาตุบังพวน พิธีบวงสรวงนี้ถือเป็นพิธีกรรมที่ทางวัดพระธาตุบังพวนจัดขึ้น จุดประสงค์ของการบวงสรวงคือการตั้งจิตอธิษฐานอัญเชิญเทพยดาอารักษ์ พญานาคและท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ได้มาช่วยคุ้มครองป้องกันให้การจัดงานนมัสการพระธาตุบังพวนเป็นไปด้วยความราบรื่น ปราศจากภัยธรรมชาติและเหตุอัปมงคลทั้งปวง

พิธีแห่ผ้าห่มพระธาตุบังพวน พิธีแห่ผ้าห่มองค์พระธาตุถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องบูชาพระธาตุอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งผู้ใดมีโอกาสได้ถวายผ้าห่มองค์พระธาตุบังพวนถือว่าได้ทำบุญกับพระพุทธเจ้า โดยมีความเชื่อว่า ได้ถวายผ้าให้แก่พระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับพิธีห่มผ้าพระธาตุพนม พิธีห่มผ้าพระธาตุบังพวนมีขั้นตอนของพิธีกรรมที่สำคัญ คือ ขึ้นเตรียมผ้าห่มพระธาตุผ้าที่นำมาห่มพระธาตุบังพวนมักจะใช้สีเหลือง ขึ้นจัดขบวนแห่ผ้าห่มพระธาตุในวันเปิดงานนมัสการพระธาตุบังพวนประจำปี ขั้นตอนการกล่าวบูชาถวายผ้าห่มพระธาตุ และการถวายเครื่องสักการบูชาพระพุทธเจ้า

พิธีถวายข้าวพุทธทาส ในงานนมัสการพระธาตุบังพวนชาวบ้านในเขตตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย และใกล้เคียงจะนำเอาข้าวเปลือก 1 กระบุง หรือ 12 กิโลกรัม ไปถวายเพื่อเป็นการบูชาองค์พระธาตุ เรียกว่า “ข้าวพุทธทาส” เพื่อเป็นการอธิษฐานขอศีลขอพรจากพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ได้โปรดให้ความคุ้มครองปลอดภัยและอยู่ดีมีสุขในปีต่อไป

พิธีแก้บนพระธาตุบังพวน พิธีนี้จะจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งเกิดจากการที่มีพุทธศาสนิกชนได้มาบนบานศาลกล่าวขอพรกับองค์พระธาตุบังพวน เมื่อได้รับพรหรือประสบความสำเร็จในสิ่งที่มาบนบานแล้วจะต้องมาทำการแก้บน วิธีการแก้บนจะต้องมี (1) การจุดพลู-ตะไล (2) ผลไม้ 9 ชนิด (3) หมอลำกลอน 1 คณะ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นอยู่กับถ้อยคำบนบาน มาทำการแก้บนพร้อมกัน

ปัจจุบันงานนมัสการพระธาตุบังพวนประจำปีมีการจัดงานเป็นเวลา 5 วัน 5 คืน โดยจะเริ่มจากวันขึ้น 11 ค่ำ ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ในช่วงงานนมัสการพระธาตุบังพวนจะมีพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวลาวเดินทางมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก นอกจากพิธีกรรมดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอให้ทราบแล้ว ช่วงกลางคืนยังมีพิธีเวียนเทียน พิธีเจริญพระพุทธมนต์ กิจกรรมปฏิบัติธรรม มีมหรสพสมโภชตลอดทุกคน ส่วนใหญ่ก็จะเป็นหมอลำกลอน

ในแต่ละวันนอกเหนือไปจากช่วงงานนมัสการพระธาตุบังพวนประจำปีแล้ว ก็จะมีพุทธศาสนิกชนจำนวนไม่น้อยเดินทางมากราบไหว้บูชาและขอพรองค์พระธาตุบังพวน ส่วนใหญ่ก็จะทำการบูชาบนบานขอพรและเวียนเทียนบูชาองค์พระธาตุบังพวน เมื่อพิจารณาลักษณะวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาพระธาตุบังพวนประจำปีนั้นจะพบว่า เป็นพิธีกรรมการปฏิบัติเฉพาะบุคคลซึ่งแต่ละคนก็ต่างมีสิ่งในการบนบานและการแก้บนที่แตกต่างกันไป

ขึ้นอยู่กับความตั้งใจหรือการอธิษฐานของบุคคลนั้น การกระทำพิธีกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็เพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิและความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตเป็นหลักเช่นเดียวกับการขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไป

3 พระธาตุหลวง

พระธาตุหลวงเป็นพระธาตุที่มีความสำคัญสูงสุดของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงในเขตนครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตั้งอยู่ภายในเมืองไซเสดถา นครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พระธาตุหลวงเป็นพระธาตุเก่าแก่และเป็นพระธาตุสำคัญประจำเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นเมืองหลวงของลาว และมีการบูรณปฏิสังขรณ์มาอย่างต่อเนื่อง และเป็นศูนย์รวมศรัทธาของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

พระธาตุหลวงเป็นพระธาตุที่สำคัญมีความใหญ่โตและสวยงามที่สุดในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “พระธาตุเจดีย์โลกจุฬามณี” เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดของลาวในปัจจุบัน ดังจะเป็นได้ว่าการใช้ภาพพระธาตุหลวงเป็นตราสัญลักษณ์ของประเทศ ความเป็นมาของพระธาตุหลวงมีปรากฏในตำนานอรัญคธาตุเช่นเดียวกับความเป็นมาของพระธาตุบังพวน ที่มีพระอรหันต์อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุหัวเน่ามาประดิษฐานที่ภูหลวง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระธาตุหลวงในปัจจุบัน (พระเทพรัตนโมลี, 2505 : 63-68)

จนกระทั่งมาถึงยุคพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พ.ศ.2103 ได้มาตั้งเมืองเวียงจันทน์เป็นราชธานี จึงได้มีการบูรณะต่อเติมพระธาตุขึ้นในพระราชอุทยานด้านตะวันออกครบทั้งองค์เดิม ต่อมาก็สร้างธาตุบริวารล้อมรอบ 30 องค์ (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, 2555 : 39-40) ต่อมา พ.ศ.2316 พวกจีนฮ่อได้บุกปล้นสะดมและทำลายพระธาตุหลวงเพื่อหาวัตถุมงคลที่ถูกลักไว้ ได้ของมีค่าไปไม่น้อย ทำให้องค์พระธาตุทรุดโทรมลงเป็นอย่างมาก และไม่ปรากฏว่ามีการบูรณะพระธาตุแต่อย่างใด จนกระทั่งถึงสมัยเจ้าอนุวงศ์ ราว พ.ศ.2370 เมื่อเวียงจันทน์สูญเสียเอกราช พระธาตุหลวงก็ได้รับผลกระทบจากสงครามด้วยและถูกทิ้งร้างอยู่กลางป่า ในปี พ.ศ.2443 ทางฝรั่งเศสซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมเหนือแผ่นดินลาวในขณะนั้นได้ทำการบูรณะพระธาตุอีกครั้ง ในการซ่อมได้มีการเปลี่ยนยอดพระธาตุซึ่งเป็นรูปน้ำเต้าคว่ำหัวลง ทำให้ผิวดรูปทรงจึงมีการทุบทิ้งและสร้างขึ้นใหม่ให้เสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ.2500 (สงวน รอดบุญ, 2545 : 159)

องค์พระธาตุหลวงได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง ฐานของพระธาตุหลวงถูกแบ่งออกเป็น 3 ชั้น มีราวบันไดเป็นพญานาค พร้อมด้วยหอบูชาทุกด้าน โดยเฉพาะทางทิศตะวันออก มีมณฑปโถงหลังคาซ้อนลดหลั่นกันและมีซุ้มจัตุรมุขทุกชั้น ภายในมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ ฐานชั้นที่ 2 มีบันไดทางขึ้นด้านละ 2 บันได เป็นฐานเรียบๆ ไม่มีกำแพงแก้วแต่อย่างใด ฐานชั้นที่ 3 กว้างด้านละ 34 เมตรเศษ มีบันไดทางขึ้น-ลง และประตูโขงทั้ง 4 ด้าน มีกำแพงประดับด้วยกليبบัวจำนวน 120 กليب บนกำแพงประดับด้วยใบเสมาจำนวน 223 ใบ (สงวน รอดบุญ, 2545 : 158)

องค์ระฆังของพระธาตุหลวงด้านล่างอยู่ในผังสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่มาก ลักษณะเตี้ย คล้ายกับสถูปสาญจีที่เป็นทรงโอคว่ำขนาดใหญ่ ลักษณะนี้เองที่แตกต่างจากพระเจดีย์ทรงระฆังสี่เหลี่ยมโดยทั่วไปที่มีองค์ระฆังเล็กและสูงเพรียวเหมือนดอกบัว ที่รอบๆ ปากระฆังมีพระเจดีย์บริวารทั้งหมด 30 องค์ ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ สอดคล้องกับจารึกที่กล่าวว่า “สมมติสปรามิกกฎหมาย 30 อัส ล้อมมหาธาตุกลุณั้น” และน่าจะเป็นสัญลักษณ์แทนเขาสัตตบริภัณฑ์อีกด้วย ส่วนยอดพระธาตุอยู่บนฐานบัวทรงแปดประดับด้วยกليبบัวขนาดใหญ่ น่าจะใช้แทนฐานบัวตามแบบแผนของพระเจดีย์โดยทั่วไป ส่วนยอดพระธาตุหลวงในปัจจุบันนี้เป็นส่วนที่บูรณะขึ้นมาใหม่ทั้งหมด ด้านบนมีบัลลังก์เล็กๆ รองรับปียอดที่ซ้อนลดหลั่นกันถึง 4 ชั้น อยู่ในผังแปดเหลี่ยม (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555 : 75)

พระธาตุหลวงถือเป็นพระธาตุสำคัญที่สุด เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวลาว ทุกๆ ปีประชาชนลาวจะมาร่วมกันเคารพบูชาในระหว่างวันเพ็ญ เดือน 12 ซึ่งถือเป็นงานบุญอันยิ่งใหญ่ของชาวลาวทั้งชาติ ในอดีตแม้แต่พระเจ้า

มหาชีวิตลาวก็จะเสด็จพระราชดำเนินมาทำพิธีสักการะพระธาตุหลวงเป็นประจำทุกปี (สงวน รอดบุญ, 2545 : 159) ในงานนมัสการพระธาตุหลวงประจำปีนั้น จะมีพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นการบูชาต่อองค์พระธาตุหลวงและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธาตุหลวง ซึ่งมีพิธีกรรมที่สำคัญ คือ

พิธีบวงสรวงสังเวทหลักเมืองพิธีบวงสรวงสังเวทหลักเมืองที่วัดศรีเมือง ได้กล่าวถึงการบวงสรวงสังเวทหลักเมือง มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อสืบชะตาเมืองก่อนที่จะเริ่มพิธีกรรมบูชาพระธาตุหลวง (2) เพื่อบอกกล่าวว่าจะเริ่มพิธีกรรมบูชาพระธาตุหลวง ขอให้การประกอบพิธีกรรมนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อย่าให้มีเหตุร้ายใดๆ เกิดขึ้น (3) ขอให้ไพร่ฟ้าประชาชนชาวลาวมีความร่มเย็นเป็นสุข มีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนเครื่องบูชาหลักที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงสังเวทหลักเมือง เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมบวงสรวงสังเวทหลักเมือง ณ วัดศรีเมือง เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้น ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีกรรมบวงสรวงสังเวทหลักเมือง ก็จะนำเอาปราสาทผึ้ง ที่แต่ละบ้าน แต่ละแขวงได้พร้อมใจกันประดับตกแต่ง อย่างวิจิตรตระการตา แห่รอบ ลิม (อุโบสถ) วัดศรีเมือง 3 รอบ แล้วนำขึ้นมถวายแด่พระภิกษุที่ประจำหน้าที่คอยรับอยู่ด้านบน

จากนั้นคณะกรรมการวัดก็จะยกเอาต้นปราสาทผึ้งไป ด้านหลังเพื่อเก็บรวบรวมเงินที่ชาวบ้านนำมาทำบุญถวายในรูปแบบ ปราสาทผึ้งตลอดทั้งวันเรื่อยไปถึงกลางคืนก็ยังมีแห่ปราสาทผึ้งไปถวายกันอยู่ และในตอนกลางคืนจะมีพิธีเวียนเทียน จุดบั้งไฟรุ่งขึ้นเช้าวันขึ้น 13 ค่ำประชาชนลาวและผู้ที่มีมาร่วมพิธีกรรมบวงสรวงสังเวทหลักเมืองจะเตรียมข้าวสาร อาหารแห้ง หรือ วัตถุสิ่งของอันเป็นมงคล มาเพื่อที่จะทำบุญตักบาตร บริเวนรอบๆ วัดศรีเมืองแสดงถึงความสำคัญ และนัยแห่งการรับรู้ของผู้คนว่าได้ทำบุญอุทิศให้กับบรรพชนผู้มีอุปการะต่อชนชาติลาวอย่างอเนกอนันต์ พอเวลาใกล้เที่ยงก็จะมีการรวมตัวของชาวบ้านสี่เมืองอีกครั้ง เพื่อแห่ต้นปราสาทผึ้งไปร่วมพิธีกรรมอันสำคัญระดับชนชาติลาวอีกพิธีหนึ่งที่ต่อเนื่องกัน คือ งานไหว้พระธาตุหลวงหรือพิธีกรรมบูชาพระธาตุหลวงนั่นเอง

พิธีแห่ปราสาทผึ้งถวายพระธาตุหลวง กล่าวถึงพิธีแห่ปราสาทผึ้งถวายพระธาตุหลวง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีกรรมบูชาพระธาตุของผู้นับในชุมชนสองฝั่งโขง โดยเฉพาะในงานบุญธาตุหลวง เป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะขาดไม่ได้และปฏิบัติสืบต่อกันทุกๆ ปี

การพ่อนบูชาพระธาตุหลวง “ชาทั้งบั้ง” พิธีกรรมบูชาพระธาตุหลวง ด้วยการพ่อนรำของบรรดาชนเผ่าเพื่อเป็นการถวายบูชาแด่พระธาตุหลวงการพ่อนจะเป็นการแสดงของชนเผ่าลาวเทิง

พิธีแห่ปราสาทผึ้ง เมื่อเสร็จพิธีเปิดพิธีกรรมบูชาพระธาตุหลวงแล้วกิจกรรมพิธีการต่างๆ ก็ดำเนินไปตามรูปแบบที่เคยปฏิบัติ ที่สำคัญคือจะมีพิธีแห่ปราสาทผึ้งจากพระธาตุหลวงไปยังวัดอินแปง และวัดดองต้อ เนื่องจากว่าวัดทั้ง 2 แห่งนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพระธาตุหลวง เนื่องจากวัดทั้ง 2 แห่งนี้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเป็นผู้สร้างวัดทั้ง 2 แห่งนี้ เพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพศรัทธา เชื่อมัน สำนึกในบุญคุณของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

พิธีทำบุญตักบาตรอุทิศ โดยการนิมนต์พระภิกษุจากวัดทั่วทุกแขวงมารับบิณฑบาตจากญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษของชาติที่ล่วงลับไปแล้ว

พิธีแข่งตี่ลือเป็นการละเล่นในเชิงพิธีกรรม ในงานบุญไหว้พระธาตุหลวงการตี่ลือในช่วงบ่ายโมงของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ในการประกอบพิธีกรรมจะมีพราหมณ์ทำการบายศรีสู่ขวัญ ประพรมน้ำมนต์เครื่องหอมต่างๆ โดยจะวางลูกกลีไ้วบนหิ้ง การละเล่นเชิงพิธีกรรมนี้ถือเป็นการอ้อนวอนต่ออำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในบ้านเมืองและพระธาตุหลวงให้คุ้มครองดูแลชาวเมือง (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2548 : 405)

ชาวเวียงจันทน์และคนลาวทั่วไปที่มีความเคารพศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุหลวงจะไม่มีการบนบานกับองค์พระธาตุหลวง แต่จะบนบานกับเจ้าพ่อพระยามหาธาตุ (หมายถึงเทพที่मारักษ์องค์พระธาตุหลวง) และบนบานกับเจ้าพ่อพระไชยเชษฐาที่ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าพระธาตุหลวงเท่านั้น เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีบนบานกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งสองของชาวเวียงจันทน์ และคนลาวทั่วไปที่ประสงค์จะบนบานเพื่อขอให้ท่านได้ให้

ประสบผลสำเร็จในกิจอันพึงประสงค์ประกอบด้วย หมาเบ้ง 1 คู่ ชัน 5 จำนวน 1 ชัน และชัน 8 จำนวน 1 ชันแต่ละชันต้องมีเทียนเล่มบาท 1 คู่ สำหรับจุดบูชา มะพร้าว กล้วยหอม และ เมื่อจัดหาเครื่องบูชาครบหรือเพียงพอแล้วจะมีขั้นตอนในการขนานต่อเจ้าพ่อพระยามหาธาตุ (หมายถึงเทพที่มารักษาองค์พระธาตุหลวง) โดยมีผู้นำคือ “จ๊า” เป็นผู้นำในการกล่าวคำบูชาโดยเริ่มจากการกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย แล้วกล่าวคำบูชาพระธาตุหลวง หากเป็นการบ่นที่เกี่ยวกับกิจการที่ใหญ่ๆ เช่นขนานว่าให้ประมวลโครงการได้ หรือให้ได้สัมปทานในกิจการบางอย่างก็ต้องเพิ่มเติมสิ่งของที่บ่น เช่น หมูหันเป็นตัว ปราสาทผึ้งองค์ใหญ่ๆ เป็นต้น และส่วนใหญ่จะบ่นกับเสด็จพ่อเจ้าไชยเชษฐาธิราช (วีรยุทธ เลิศพลสถิต, 2559 : 38-39)

4 พระธาตุศรีโคตตะบอง

พระธาตุศรีโคตตะบอง เป็นพระธาตุที่มีความสำคัญสูงสุดของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงในเขตแขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีความสำคัญควบคู่กับพระธาตุพนมที่ประดิษฐานอยู่ทางฝั่งประเทศไทย มีการจัดงานนมัสการพระธาตุพนมคู่กับพระธาตุศรีโคตตะบองในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี พระธาตุศรีโคตตะบองหรือพระธาตุเมืองเก่าตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ภายในวัดพระธาตุศรีโคตตะบอง (พะทาสีโคตตะบอง) บ้านเมืองเก่า เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ความเป็นมาของพระธาตุศรีโคตตะบองก็มีปรากฏในตำนานอุรังคธาตุกล่าวว่าเมื่อพระเจ้าสุริยวงศาสิทธิเดชแห่งอาณาจักรศรีโคตรบองสวรรคตแล้ว เมืองสาเกต (อยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด) ถูกกองทัพอาณาจักรทวารวดีรุกราน บรรดาประชาราษฎร์ได้พากันอพยพหลบหนีภัยสงครามเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้าสุมินทราชนเป็นอันมาก พระองค์จึงยกกองทัพไปปราบปรามและขับไล่กองทัพของทวารวดีออกไปจากเมืองสาเกต ในสมัยนั้นมีพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิหลายองค์เดินทางมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอาณาจักรศรีโคตรบอง ได้ถวายคำแนะนำต่อพระเจ้าสุมินทราชนให้สร้างอุบมุงขึ้นครอบบริเวณที่พระพุทธรูปได้เคยเสด็จมาประทับยืนรับบิณฑบาตรโปรดพระยาศรีโคตรบองที่เมืองศรีโคตร พระเจ้าสุมินทราชนทรงปฏิบัติตาม และได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุไว้ในอุบมุงแห่งนี้ด้วย (พระเทพรัตนโมลี, 2505 : 68-70) ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 13 อาณาจักรศรีโคตรบองก็เสื่อมอำนาจลง พวกขอมได้แผ่อิทธิพลขึ้นไปครอบครองดินแดนแถบนี้อย่างสิ้นเชิง

พระธาตุศรีโคตตะบองปรากฏหลักฐานเด่นชัดขึ้นในรัชกาลพระเจ้าโพธิสาราชแห่งอาณาจักรล้านช้าง เมื่อครั้งพระองค์เสด็จจากเมืองเวียงจันทน์ลงไปบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุแห่งนี้ในปี พ.ศ.2082 แต่มิได้ทำการต่อเติมอุบมุงแต่อย่างใด พร้อมกันนี้ทรงบูรณะพระธาตุพนมและพระธาตุอิงฮังด้วย ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพระองค์เสด็จลงไปบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม พระธาตุอิงฮัง และพระธาตุศรีโคตตะบอง โปรดให้ทำการก่อสร้างเพิ่มเติมพระธาตุทุกแห่งโดยเฉพาะพระธาตุศรีโคตตะบองได้ทำการก่อพระธาตุใหม่ครอบ (กวม) อุบมุงแต่เดิมให้เป็นองค์พระธาตุสูงใหญ่ขึ้นดังที่ปรากฏในปัจจุบัน (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, 2555 : 38)

ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุศรีโคตตะบองที่เห็นในปัจจุบัน ส่วนฐานพระธาตุศรีโคตตะบองมีความกว้างประมาณด้านละ 25 เมตร สูง 1.30 เมตร ฐานชั้นล่างสี่เหลี่ยมจัตุรัสแต่ละด้านกว้าง 14.33 เมตร ถัดมาเป็นฐานเขียงทรงสูงชะลูด มีลักษณะพิเศษกว่าพระธาตุอื่นๆ คือ เรือนธาตุสี่เหลี่ยมย่อม่อไม่มีสักรองรับองค์ระฆัง ซึ่งมีลักษณะคล้ายดอกบัวอยู่ ซึ่งฐานย่อมุมมีลักษณะทางศิลปกรรมคล้ายศิลปะล้านนา

ส่วนเรือนธาตุประกอบด้วยองค์ระฆังเป็นรูป “ดอกบัวเหลี่ยม” ตามแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง ถัดไปเป็นปลียอด ยอดพระธาตุประดับด้วยฉัตร 7 ชั้น มีเหล็กเป็นแกน ฉัตรทำด้วยเงินและทองมีความสูง 2 เมตร เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางพุทธศิลป์โดยภาพรวมแล้ว นักวิชาการได้ตั้งข้อสังเกตว่าพระธาตุศรีโคตตะบองแม้ถูกกล่าวถึงว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงมาบูรณปฏิสังขรณ์ครอบลงบนพระธาตุเก่า ทว่ายังไม่พบหลักฐานยืนยันชัดเจน ในด้านรูปแบบปัจจุบันเห็นได้ว่ามีทรวดทรงเพรียวสูง ใช้ฐานบัวคว่ำบัวหงายซ้อนกันในผังย่อมุมรองรับองค์ระฆังทรงบัว

เหลื่อม แสดงอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านนาที่คลี่คลายมาในศิลปะล้านช้างด้วย (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2557 : 41-42)

พระธาตุศรีโคตตะบองมีการจัดงานนมัสการพระธาตุศรีโคตตะบองขึ้นพร้อมกับงานนมัสการพระธาตุพนม ในช่วงวันเพ็ญเดือน 3 ซึ่งจะมีพุทธศาสนิกชนจากสองฝั่งแม่น้ำโขงมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก โดยมีการเปิดด่านประเพณีให้พุทธศาสนิกชนทั้งสองฝั่งสามารถเดินทางไปมาร่วมงานนมัสการพระธาตุทั้ง 2 องค์ได้ การบูชาต่อองค์พระธาตุศรีโคตตะบองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธาตุศรีโคตตะบอง มีพิธีกรรมสำคัญ คือ

พิธีอัญเชิญพระอุปคุตจากสะดือทะเล หมายถึงการประกอบพิธีกรรมอาราธนา อัญเชิญพระอุปคุตมารักษาคุ้มครองงานนมัสการพระธาตุบังพวนให้ปลอดภัยจากภัยพิบัติต่างๆ จะมีการอัญเชิญที่ทำนาริมฝั่งแม่น้ำโขงแล้วก็จะมีการอัญเชิญพระอุปคุตขึ้นมาจากน้ำ มาประดิษฐานห่อพระไถ่กับองค์พระธาตุศรีโคตตะบอง

พิธีแห่ผ้าห่มพระธาตุศรีโคตตะบอง พิธีแห่ผ้าห่มองค์พระธาตุถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องบูชาพระธาตุอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งผู้ใดมีโอกาสได้ถวายผ้าห่มองค์พระธาตุศรีโคตตะบองถือว่าได้ทำบุญกับพระพุทธเจ้าโดยมีความเชื่อว่า ได้ถวายผ้าให้แก่พระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับพิธีห่มผ้าพระธาตุพนม พิธีผ้าห่มพระธาตุศรีโคตตะบองมีขั้นตอนของพิธีกรรมที่สำคัญ คือ ขั้นตอนการนำผ้าห่มพระธาตุผ้าที่นำมาห่มพระธาตุศรีโคตตะบองมักจะใช้สีเหลือง ขั้นตอนขบวนแห่ผ้าห่มพระธาตุ ขั้นตอนการกล่าวบูชาถวายผ้าห่มพระธาตุ และการถวายเครื่องสักการบูชาพระพุทธเจ้า

พิธีแห่กองบุญและต้นผึ้งบูชาพระธาตุศรีโคตตะบอง พิธีแห่กองบุญและต้นผึ้งนั้นถือเป็นหัวใจของพิธีกรรมบูชาพระธาตุศรีโคตตะบองในงานประจำปีนมัสการพระธาตุศรีโคตตะบอง ซึ่งพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมงานนมัสการพระธาตุศรีโคตตะบองต้องประกอบพิธีแห่กองบุญและต้นผึ้งบูชาพระธาตุพนมจึงจะถือว่าได้มาร่วมพิธีกรรมบูชาพระธาตุศรีโคตตะบองอย่างแท้จริง

พิธีเวียนเทียนเพื่อบูชาพระธาตุศรีโคตตะบอง ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือการเวียนเทียนเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วัดอาสาฬหบูชา เป็นต้น และการเวียนเทียนประจำวันเพื่อบูชาพระธาตุศรีโคตตะบอง ซึ่งถือว่าเป็นพิธีที่ง่ายและสะดวกต่อการประกอบพิธีกรรมบูชาพระธาตุศรีโคตตะบอง โดยเครื่องบูชาส่วนใหญ่ทางวัดก็จะเตรียมขึ้นหมากเบ็งไว้ให้พุทธศาสนิกชนได้บริจาคเงินทำบุญ เพื่อนำไปทำการบูชาองค์พระธาตุศรีโคตตะบอง

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการนำผลจากการวิจัยไปปฏิบัติและต่อยอดซึ่งแบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ส่วน คือ นำเสนอข้อเสนอแนะต่างๆ ในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติสำหรับผู้เกี่ยวข้อง และข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติสำหรับผู้เกี่ยวข้อง การศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้าง วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในกลุ่มแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุสำคัญในล้านช้าง ตลอดจนวิเคราะห์คุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์หลังศรัทธาของผู้คนในกลุ่มแม่น้ำโขงในงานวิจัยนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่ควรได้รับการเผยแพร่ และนำข้อมูลมาใช้ในการต่อยอดเพื่อพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น ด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์และศิลปวัฒนธรรม การนำความรู้ด้านพุทธศิลป์มาต่อยอดเพื่อทำผลิตภัณฑ์จากวัสดุในท้องถิ่น รวมทั้งสร้างเป็นสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมต่อนักท่องเที่ยวและนักเรียนนักศึกษาในท้องถิ่น เพื่อสร้างความภาคภูมิใจต่อท้องถิ่นต่อไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ในการศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้าง วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขงที่มีต่อพระธาตุสำคัญในล้านช้าง ตลอดจนวิเคราะห์คุณค่าและความสัมพันธ์ของพระธาตุสำคัญในล้านช้างที่มีต่อชุมชนในฐานะสัญลักษณ์พลังศรัทธาของผู้คนในลุ่มแม่น้ำโขงในงานวิจัยนี้ ควรมีการขยายผลสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่รอบๆ พระธาตุสำคัญด้วย เพื่อจะได้เห็นพัฒนาการของวัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง

ในขณะเดียวกัน ก็ควรมีการศึกษาวิจัยในการศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ของพระธาตุสำคัญในทุกๆ จังหวัดหรือที่อยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ด้วย เพราะแต่ละจังหวัดก็ต่างมีพระธาตุสำคัญที่กระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งควรมีการศึกษา รวบรวมข้อมูลและหาแนวทางการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา และศิลปวัฒนธรรมระดับท้องถิ่นต่อไป รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าวิจัยข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ของพระธาตุสำคัญในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น จะได้เป็นการขยายผลการศึกษาและเกิดการกระตุ้นการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ พระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมผ่านพระธาตุสำคัญในท้องถิ่นนั้นด้วย

เอกสารอ้างอิง

เชษฐ์ ดิงสัญชลี. สัตตมหาสถาน : พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์.

กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2555.

ปฐม หงส์สุวรรณ. ตำนานพระธาตุของชนชาติไทย: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อ

ดั้งเดิม. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ประภัสสร ชูวิเชียร. ศิลปะลาว. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2557.

ประภัสสร ชูวิเชียร. 5 มหาเจดีย์สยาม. กรุงเทพมหานคร : มิวเซียมเพรส, 2554.

พระเทพรัตนโมลี. อรรถกถา (ตำนานพระธาตุพนม พิศดาร). พระนคร : การศาสนา, 2505.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. พระพุทธศาสนาในลาว. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, 2555.

มาลินี กลางประพันธ์ และคณะ. “เครือข่ายทางสังคม ‘ข้าโอกาสพระธาตุพนม’ ในชุมชนสองฝั่งโขง”. วิจัย มข. ปีที่ 2 ฉบับที่ 2. (เมษายน-มิถุนายน 2555): 179-190.

ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2556.

วิโรฒ ศรีสุโร. ธาตุอีสาน. กรุงเทพมหานคร : เมฆาเพรส, 2539.

วิริยยุทธ เลิศพลสถิต. “ความต่างในความเหมือนของพิธีกรรมบูชาพระธาตุสองฝั่งโขง”. ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2559): 22-43.

ศรีศักร วัลลิโภดม. ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2546.

ศรีศักร วัลลิโภดม. พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเล็ก - ประไพ วิริยะพันธุ์, 2560.

ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2546.

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 4 “ศาสตร์พระราชากับการสร้างสังคมอุดมปัญญาในยุคไทยแลนด์ 4.0”

วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2561 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. เจดีย์ พระพุทธรูป อุบัติ่ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน. กรุงเทพมหานคร : มิวเซียมเพรส, 2555.

สงวน รอดบุญ. พุทธศิลป์ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, 2545.

สันติ เล็กสุขุม. เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5.

กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2552.

สิลา วีระวงส์ (เขียน). สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล). ประวัติศาสตร์ลาว. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2539.

สุตารา สุฉายา. “วัดพระธาตุบังพวน มหาสถานแห่งอาณาจักรล้านช้าง”. เมืองโบราณ. ปีที่ 38

ฉบับที่ 2. (เมษายน-มิถุนายน 2555): 11-20.

สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. ลำดับกษัตริย์ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน

แห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545.

อุทัย ภัทรสุข. การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนกลุ่มแม่น้ำโขง. วิทยานิพนธ์

ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหา วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

อุรังคราตุ ตำนานพระธาตุพนม. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2521.